

PERE SAFÀBREGA O LA IMPOSSIBILITAT D'UN MESTRATGE. UNA REVISIÓ DOCUMENTAL¹

INTRODUCCIÓ

Des que el canonge José Matamoros² va documentar els primers mestres d'obra de la Seu de Tortosa, els avenços en la investigació (és a dir, la solució de problemes) sempre han anat paral·lels i lligats als endarreriments, els errors i a les confusions (és a dir, a la creació de nous problemes). Així, per exemple, ha succeït en el cas del mestre Joan de Xulbi, que va a donar a conèixer l'abatx estamental estudiós,³ però va donar-lo a conèixer de tal manera que fins la praxi sempre se'l documentava; primer, entre 1381 i 1428,⁴ i després, entre 1447 i 1452, la qual cosa va crear dues personalitats, Joan de Xulbi I i Joan de Xulbi II, per a un sol mestre,⁵ i va anar-se'n una altra, la del mestre picador Joan de Mayol, la personalitat del qual ha estat desveïllada recentment i també en paral·lel per Josep Ainaia i Victòria Ainaia.⁶

JACOBO VIDAL FRANQUET

UNIVERSIDAD DE BARCELONA

*Pere Safàbrega o la impossibilitat d'un mestratge.
Una revisió documental*

«ESTUDIS CASTELLONENCS»
N.º 9 2000-2002, pp. 829-836

PERE SAFÀBREGA O LA IMPOSSIBILITAT D'UN MESTRATGE. UNA REVISIÓ DOCUMENTAL¹

INTRODUCCIÓ

Des que el canonge José Matamoros² va documentar els primers mestres d'obra de la Seu de Tortosa, els avenços en la investigació (és a dir, la solució de problemes) sempre han anat paral·lels i lligats als endarreriments, als errors i a les confusions (és a dir, a la creació de nous problemes). Així, per exemple, ha succeït en el cas del mestre Joan de Xulbi, que va a donar a conèixer l'abans esmentat estudiós,³ però va donar-lo a conèixer de tal manera que fins fa poc temps se'l documentava, primer, entre 1381 i 1428, i, després, entre 1447 i 1452, la qual cosa va crear dues personalitats, Joan de Xulbi I i Joan de Xulbi II, per a un sol mestre,⁴ i va amagar-ne una altra, la del mestre picard Joan de Mayni, la personalitat del qual ha estat desvetllada recentment i gairebé en paral·lel per Josep Alanyà i Victòria Almuni.⁵

1. Aquest treball s'ha beneficiat d'una beca de formació de personal docent i investigador de la Generalitat de Catalunya, i s'emmarca dins el projecte de recerca *El tardogòtic en la producció artística de la Corona de Aragó: experiències autòctones e intercanvis internacionals* (BHA2002-03299), finançat pel Ministerio de Ciencia y Tecnología

2. José MATAMOROS, *Visiones tortosinas. Los maestros d'obra de la catedral*, "La Zuda", 115 (Tortosa, febrer-març de 1923), pp. 227-230; ÍDEM, *La catedral de Tortosa*, Tortosa, 1932, pp. 65-81.

3. José MATAMOROS, *La catedral*, pp. 68-69. De fet, aquest mestre ja era conegut mercès a la seua participació en la famosa consulta del 1416 a Girona. Cfr. la darrera edició d'aquest document a Pere FREIXAS, *La catedral de Girona, L'art gòtic a Catalunya, I. Arquitectura, I. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos, I*. Barcelona, 2002, pp. 312-315.

4. Cfr. per exemple, J. BRACONS, *Els segles del gòtic*, AA. DD., *Arquitectura religiosa antiga i medieval. Art de Catalunya, 4*, Barcelona, 1999, p. 200.

5. Josep ALANYÀ, *Notícia de la seu i capítol de Tortosa a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles XIV-XV)*, "Anuario de Estudios Medievales", 28, 1998, pp. 567-618; Victòria ALMUNI, *Pere de Moragues. Mestre Major de l'obra de la Seu de Tortosa*, "Anuario de Estudios Medievales", 30/1, 2000, pp. 423-449; Victòria ALMUNI, *La catedral de Tortosa, L'art gòtic a Catalunya, I. Arquitectura, I. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos, I*. Barcelona, 2002, pp. 324-345.

Però, com no podia ser d'una altra manera, les excel·lents i importantíssimes aportacions d'Alanyà i d'Almuni, o, dit d'una altra manera, les seues precioses solucions, han creat també problemes que hauran d'ésser resolts. En aquest breu paper parlarem d'un d'aquests problemes i intentarem desmuntar la figura de Pere Safàbrega, un mestre que, al nostre entendre, no va ser.

1. LA TESI ACCEPTADA O PERE SAFÀBREGA, MESTRE D'OBRES DE LA CIUTAT I DE LA SEU DE TORTOSA

La tesi avui acceptada⁶ es basa, principalment, en una lletra del rei Pere el Cerimoniós enviada al Capítol de la Seu de Tortosa i datada l'11 de febrer de 1383.⁷ Aquesta tesi diu que en aquest moment el monarca intentà resoldre un conflicte existent entre l'esmentat Capítol i el Consell de la ciutat a causa de les obres de la catedral, conflicte causat, sempre segons aquesta hipòtesi, perquè la ciutat volia que el seu mestre d'obres, Pere Safàbrega, fos elegit responsable de la fàbrica catedralícia, mentre que el Capítol, evidentment, "cercava l'opció contrària". Hem de tenir en compte, però, que en aquest document no es parla de forma directa, en cap moment, de les obres de la Seu, com tampoc no es diu que el mestre sobre el qual hi ha un conflicte sigui el mestre de les obres d'aquest o de qualsevol altre edifici.

2. NEGACIÓ DE LA TESI ACCEPTADA O PERE SAFÀBREGA, MESTRE DE L'ESCOLA DE GRAMÀTICA DE LA CIUTAT DE TORTOSA

2.1. Inexistència d'un mestre d'obres de la ciutat a la Tortosa medieval

I el fet és que, a Tortosa, com a mínim durant la Baixa Edat Mitjana, no existeix la figura del mestre d'obres de la ciutat, contràriament a allò que s'esdevé a diverses capitals de la Corona d'Aragó, on aproximadament des del darrer terç del segle XIV hi ha un mestre encarregat de les obres comunes del municipi, càrrec segurament aparegut com a conseqüència dels importants treballs de fortificació i enginyeria hidràulica que es duen a terme en aquest moment.⁸

Hi havia a Tortosa, això sí, el càrrec de sobrestant, obrer, manobrer o administrador de les obres comunes de la ciutat,⁹ càrrec nascut també al darrer terç del segle XIV segurament com a derivació del càrrec, més concret, d'administrador de les obres dels murs i valls, i ocupat, en algun moment, per

6. Josep ALANYÀ, *Notícia de la seu*, pp. 576-577; Victòria ALMUNI, *Pere de Moragues*, p. 443; Victòria ALMUNI, *La catedral de Tortosa*, pp. 329, 333. De fet, abans d'analitzar críticament la figura d'aquest personatge, jo mateix havia acceptat la possibilitat que al 1383 hi hagués hagut un conflicte entre la Ciutat i el Capítol a causa del mestre de les obres de la Seu. Cfr. Jacobo VIDAL, *Notes sobre la contribució municipal a l'obra de la Seu de Tortosa (ca. 1406-1455)*, dins "Recerca", 6, 2002, p. 155.

7. Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA). Cancelleria, registre 1281, f. 102 r. Transcrit per Josep ALANYÀ, *Notícia de la seu*, pp. 609-610. Cfr. Apèndix documental, document 3. Existeix un altre document (ACA, Cancelleria, registre 1587, fol. 173 v), citat també per Alanyà (*Ibidem*, p. 577), on la reina Sibil·la de Fortià advocava davant el Capítol de la Seu de Tortosa perquè aquest rebés "en maestre de la vostra Seu en Pere Çafàbrega, maestre ja de la ciutat", i deixava clar, d'altra banda, que aquest personatge "solia ésser maestre en vostra Seu".

8. Per al cas de ciutat de València, cfr. Amadeo SERRA DESFILIS, *El mestre de les obres de la ciutat de València (1370-1480)*, Joaquín YARZA i Francesc FITÉ (editors), "L'Artista-Artesa Medieval a la Corona d'Aragó. Actes", Lleida, 1999, pp. 399-417. No he pogut consultar, perquè encara roman en premsa, un article de la doctora Francesca Español sobre la política artística dels municipis catalans durant la Baixa Edat Mitjana (*La política artística municipal en Catalunya, circa 1350-1450*, "II Col·loqui Internacional Civitas Europa. Art, cultura i societat al segle XV: el temps d'Ausiàs March", València, 1997); en aquest sentit cfr. si de cas el capítol sobre "La ciutat i el seu entorn" dins F. ESPAÑOL, *El gòtic català*, Manresa, 2002, pp. 263-281.

9. Per al cas de Barcelona, cfr. J. F. CABESTANY, *Privilegi fundacional dels obrers de Barcelona (1301)*, "Anuario de Estudios Medievales", 1, 1964, pp. 589-591. A hores d'ara no existeix cap estudi sobre aquest càrrec a la ciutat de Tortosa. De forma general cal dir, però, que en alguns moments hi ha un "obrer major" i diversos administradors d'obres concretes.

pedrapiquers o mestres de cases,¹⁰ però més habitualment per altra mena de professionals més lligada, d'una o altra manera, a l'oligarquia que detentava el poder civil.¹¹ Cal dir, d'altra banda, que aquest càrrec no pot ésser equiparat al de mestre d'obres de la ciutat ni tan sols quan és ocupat per mestres picapedrers, ja que la feina que l'obrer havia de dur a terme no era la pròpia de, diguem-ho així, un mestre en l'art de construir, sinó que era la pròpia d'un buròcrata, d'un administrador.

2.2. L'escola de gramàtica i els conflictes entre la ciutat i el bisbe

En un altre ordre de coses, però alhora en el mateix ordre de coses, cal dir que allò que també existia a Tortosa, des de com a mínim la segona meitat del segle XIV, era el càrrec de mestre de les escoles de gramàtica o estudi de la ciutat. I pel que fa a aquesta darrera institució, s'ha de tenir en compte que els conflictes entre la Universitat tortosina i el Capítol de la Seu van ser constants durant tota la Baixa Edat Mitjana.

Així, el primer conflicte de què tinc notícia, en aquest sentit, data de l'agost de l'any 1368, moment en què el Consell de la ciutat proveeix que els procuradors facin apel·lació d'una lletra del bisbe de la diòcesi, Jaume d'Aragó, cosí del rei Pere, en la qual el prelat manava, *sots pena de vet, que negun mestre de gramàtica non gos legir, sinó lo mestre que ell e-l seu Capítol ordenarà*.¹² Fins a on jo sé, no apareix, a la documentació municipal, cap referència a un conflicte sobre el mestre de l'estudi l'any 1383. Però això és a causa, segurament, que els volums de Provisions i Clavaria d'aquest exercici es conserven tan sols fragmentàriament. En canvi, coneixem alguns desacords durant el segle XV i una molt interessant missiva de la reina Germana de Foix a la Universitat de Tortosa en què, en un to similar a aquell que havia emprat Pere el Cerimoniós 124 anys abans, tracta d'imposar un acord entre la ciutat i el Capítol en un conflicte causat pel mestre de l'estudi de la ciutat, el qual, i com diu explícitament aquesta lletra, generalment era elegit conjuntament per ambdues administracions.¹³

2.3. El mestre de l'escola de gramàtica l'any 1383

D'altra banda, tot i que, com ja s'ha dit abans, la documentació del municipi de Tortosa de l'any 1383 tan sols es conserva parcialment, allò que sí apareix reflectit entre finals de l'any anterior i començaments d'aquest any és el pagament anual de XX lliures que la ciutat fa al mestre de l'escola de gramàtica, el qual s'anomena, justament, Pere Safàbrega,¹⁴ personatge que està actiu en el càrrec des dels anys 70 fins a la segona dècada del segle XV, amb diversos buits documentals,¹⁵ i és anomenat

10. És el cas d'Arnau Marcho, un dels pedrapiquers més importants de la ciutat durant la segona meitat del segle XIV, que ocupa el càrrec de *regonexedor dels murs* durant l'exercici 1394-1395 (Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (=AHCTE). Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 21. f. 9 r; AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 31. p. CCCLXXXIII).

11. És el cas del mercader Guillem Monçó, obrer de la ciutat diverses vegades, per exemple l'any 1397 (AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 24. f. 7 v).

12. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 9. f. 16 v. Cfr. també AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 6. f. 10 v. Cfr. Apèndix documental, document 1.

13. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Registre 490 (paper). 10-10-1507. Cfr. Apèndix documental, document 4.

14. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 19. p. CCLXV. Cfr. Apèndix documental, document 2.

15. Evidentment, no és la nostra intenció estudiar la figura d'aquest personatge, com tampoc pretenem estudiar l'escola de gramàtica de la ciutat. Cal dir, malgrat tot, que algunes de les primeres referències a un mestre de gramàtica de cognom Safàbrega l'anomenen Guillem, i no Pere, probablement per una confusió de l'escrivà amb un altre personatge assalariat per la ciutat en aquesta època, el físic (o metge) Guillem Safàbrega (Cfr. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 14. p. CCLXVI).

en la documentació que hem tingut a l'abast *batxeller en arts*.¹⁶ Amb tota probabilitat, és a aquest mestre i a aquest mestratge (és a dir, a la regència de les escoles de gramàtica) que es refereix la carta del rei Pere enviada al Capítol de la Seu l'11 de febrer de 1383. Això explica, d'altra banda, un fet que resultava, com a mínim, curiós: que els llibres d'obra de la catedral no es fessin ressò del mestratge de Safàbrega.¹⁷

3. CONCLUSIÓ

Finalment: amb el coneixement de tota la informació damunt presentada cal concloure que aquest hipotètic mestratge de Pere Safàbrega es basa en l'error d'interpretació d'un parell de documents, documents que parlen d'un conflicte entre el Consell de la Universitat i el Capítol de la Seu de Tortosa que res té a veure amb les obres de la catedral i sí, en canvi, amb l'escola de gramàtica del municipi, institució poc coneguda i menys estudiada però que va arribar a tenir una certa rellevància, puix que, segons M. Galindo, va estar a punt, l'any 1373, d'absorbir el famós Estudi General de Lleida¹⁸ i que, amb molta versemblança, cridà l'atenció d'un monarca, Pere el Cerimoniós, sempre interessat en els negocis dels seus súbdits.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1368, agost, 8. Tortosa.

El Consell de la ciutat de Tortosa proveeix que els procuradors paguin l'apel·lació que han feta al bisbe sobre el seu vet a qualsevol mestre de gramàtica que no sigui nomenat per ell o pel Capítol de la Seu.

Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 9. f. 16 v.

Item, provehiren¹⁹ que ls procuradors de la ciutat proceesquen²⁰ (a costar) a messió de la ciutat la apel·lació que han (f)eyta de la letra del senyor bisbe, en la qual mana, sots (p)ena de vet, que negun maestre de gramàtica non gos legir, (si)nó lo maestre que ell e-l seu Capítol ordenarà.

2

1382, agost, 5 i 1383, gener, 21. Tortosa.

Pagament, en dues vegades, del salari de regent de les escoles de gramàtica de la ciutat de Tortosa a Pere Safàbrega.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 19. p. CCLXV.

16. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 13. p. CCCXII.

17. Cfr. Victòria ALMUNI, *Pere de Moragues*, p. 443 n. 53.

18. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 10. f. 37 v-38 r. Cfr. Mariano GALINDO, *La Universidad de Lérida en Tortosa*, "La Zuda", 8 (Tortosa, octubre de 1913), p. 5. Segurament cal posar en relació aquest fet amb el descontentament de l'Estudi General amb les autoritats locals de Lleida, fet que també va portar la institució a intentar el trasllat a la ciutat de Barcelona (Cfr. M. Ajo y Sáinz de Zúñiga, *Historia de las Universidades Hispánicas. Orígenes y desarrollo hasta nuestros días, 1: Medioevo y Renacimiento universitario*, Madrid, 1957, p. 284).

19. Segueix que la apel·lació, ratllat.

20. Segueix la, ratllat.

Del salari d'en Pere Çafàbrega, regent les scoles de gramàtica, que és XX lliures.

Item, dimarts, a V dies de agost del dit any, donà al dit en Pere Çafàbrega, de les dites XX lliures que la ciutat li dóna per regir en l'any present les escoles de gramàtica, deu lliures, les quals confessa haver reebudes en presència de mi, dit Guillem d'Agramunt, notari, e d'en Guillem Jordà, e d'en Domingo Segur. — X ll s.

Item, dimecres, a XXI dies de janer any MCCCLXXX tres, donà al dit en Pere Çafàbrega deu lliures, restants a ell a pagar de les dites vint lliures, les quals confessa haver reebudes en presència de mi, dit Guillem d'Agramunt, notari, e d'en Simon de Frexens, e de n'Aliot Garret. — X ll s.

3

1383, febrer, 11. Tortosa.

Lletra del rei Pere al prior i Capítol de la Seu de Tortosa demanant-los que acceptin Pere Safàbrega, mestre de la ciutat, com a mestre de la Seu.

Arxiu de la Corona d'Aragó. Cancelleria, registre 1281, f. 102 r.

Transcrit per Josep ALANYÀ, Notícia de la seu, pp. 609-610.

Lo Rey.

Prior e Capítol, sabut havem de cert que en Pere Çafàbrega solia ésser mestre en vostra Seu. E après és se seguit que un altre que n'hi haviets mes se n'és anat. E per tal com entre vosaltres e la ciutat ha haüda alguna divisió sobre aquest fet en ço que vosaltres voliets que lo mestre vostre fos mestre de la ciutat, e los ciutadans han volgut que el dit Pere Çafàbrega sia estat mestre lur, nós havem pensat e volem que el dit Pere Çafàbrega cobre lo maestrat vostre e sia mestre de la Seu e de la ciutat. E ab tant serà tolt la dita divisió. Perquè us pregam e manam que el dit Pere Çafàbrega reebats en mestre de la Seu e li responats dels drets que havia acostumats a reebre. Certificants vos que d'açò'ns farets plaer e servey, lo qual molt vos grahirem. E darets loch a concòrdia entre vosaltres e la dita ciutat. E gardats vos que no ho façats axí com fets de moltes coses de què us pregam e vosaltres non fets res, que pensar podets que lo les vos pendrem totes en paciència. Ans si'l contrari fahiets, ço que no creem, vos darem a conèixer que ens en fets desplaer e desservey.

Dada en Tortosa, sots nostre segell secret, a XI dies de febrer de l'any MCCCLXXXIII, Rex Petrus.

Michael de Bordello, mandato regio facto per Bernardum de Fortiano, militem, consiliarium et camerlengum. El fuit mihi tradita in hac forma.

Probata.

4

1507, octubre, 10. València.

Lletra de la reina Germana de Foix als procuradors de la ciutat de Tortosa, exhortant-los que arribin a un acord amb el Capítol de la Seu en el conflicte que mantenen a causa del mestre de l'estudi de la ciutat.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Registre 490 (paper).

La Reyna.

Amados y fieles nuestros, nós havemos sabido que vosotros haveys acostumbrado juntamente con el Cabildo de la Seu de fazer elección de una persona que sea ábile y sufficiente para que tenga cargo principal del studio d'essa ciudad, y que en la elección que agora haveys fecho estays discordes, haviendo nombrado el dicho Cabildo una persona y vosotros otra, y porque de la dicha discordia no puede sino seguir daño a essa ciudad, y recrecer algunas passiones entre vosotros, que seria deservicio de Dios y del rey mi señor y nuestro, acordamos de vos screvir esta rogando vos y encargando vos mucho que dexadas todas passiones a parte fagays juntamente con el Cabildo elección de la persona que fuere más ábile y más sufficiente de essas dos que ellos y vosotros haveys nombrado, assí en dotrina como en todas las otras cosas que para semejante cargo se requieren, que esto es lo que cumple al bien y reposo de essa ciudad, porque haziéndose como deve la dicha elección, mirando a vuestras consciencias como creemos que lo fareys, no puede haver entre vosotros discordia alguna en la dicha elección, y assí lo fazed que allede que fareys vuestro devido, nós vos lo ternemos en servicio. Data en la nuestra ciudad de Valencia a X días del mes de octubre de Mil y quinientos y siete años.

Signatura.